

(ע"ב) 'מאי הריסי? אמר רב פפא: תורא ברא דעינא' – הוא העפעף. וכמו שמתרגם התרגום ושבו העבים אחר הגשם – ריסי עיניך יהון זלגין דמעין כעננין' (עפ"י הערוך; רבנו גרשום ועוד).
ולעתים קורא 'ריסים' לשערות שבעפעף, כשימוש המקובל כיום, (כדלהלן מג: 'ושנשרו ריסי עיניו', ובתוס'. ואולם ע"ש ברש"ש).

'וסימנך ברקא'. על דברי התוס' כאן, אם מום העובר ע"י רפואה, דינו כמום קבוע או כמום עובר – ע' לעיל לו.

[לולא פרש"י ותוס' היה מקום לפרש 'ברקא' – ברק (כבברכות נט.), שהוא לבן ונראה 'צף' בשמים ולא שקוע. ויתכן משום דמיון ה'דק' לצורת הברק, וגם משום שהעינים נמשלו כעננים כנוכח, לכך הביאו את הברק כסימן לזכור שהלבן הצף הוא מום].

'כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא; אם קודם מעשה אמרה – שומעין לו. ואם לאו – אין שומעין לו'. התוס' כתבו שדוקא כשהוא עצמו צריך לאותה הוראה. ויש סוברים שאפילו אם אין הדבר נוגע לעצמו (ע' במאירי יבמות עז).

ודוקא כשאומר דבר בשם רבו ורבו אינו קיים, שחוששים שמא מתוך שנושא ונותן בהלכה לקיים דבריו, סבור שקבל מרבו כן, אבל כשאומר מסברא והביא ראיה דבריו – שומעים לו (ריטב"א יבמות עז. ודוקא אם הראיה שמביא פשוטה, או שאומר דברים המסתברים מחמת עצמם, אבל בלאו הכי אין שומעים לו שמא מדמה דברים שאינם דומים להדדי. עפ"י רבנו ירוחם; רמ"א יו"ד רמב, לו – כפרוש הט"ז).

'אמר רב: מאי טעמא דרבי יוסי, דכתיב יצא מחלב עינמו – תרבא דעינא איקרי, עינימו סתמא לא איקרי'. נראה שפירוש חלב עינמו כמו שיאמר חלק השמן שבעין, וזה גרם גאוותו. ורצה לומר שהוא שמן ובריא אולם, ויחס הדבר ללבן שבעין לגירווי המליצה, אבל לא הוזכר במקרא רב שמנו אלא זו משמעות המובנת מן המליצה (עפ"י חזו"א כה, יג).

'מתני' מני רבי יהודה היא...' באור מהלך הסוגיא ופרטי ההלכות היוצאות – ע' בחזו"א בכורות כה, ו.

דף לט

'בעי מיניה פנחס אחוה דמר שמואל משמואל... קרי שמואל עליה פסחים בזו בזו. פסחים בגימטריא פנחס (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'למאי נפקא מינה, למימעל בפדיונו'. משמע מפרש"י שהפדיון שנעשה בתוך הזמן – ודאי חל, והספק הוא האם חל באותה שעה כיון שהוברר למפרע שבאותה שעה היה בעל מום קבוע, או שמא אינו חל אלא מעכשו.

ונראה שמדובר שעדיין לא נתעכלו המעות, ולכך חל הפדיון עתה אעפ"י שלא חל בשעת הפדיה, אבל אם נתעכלו המעות אי אפשר לפדיון לחול [וכמו לענין פדיון הבן – ע' להלן מט].
וצריך לומר שמדובר כשגילה דעתו שיחול הפדיון כאשר יוכל לחול (עפ"י חדושי הגרז"ס). ויש אומרים אף

בסתם דעתו כן, שיחול הפדיון בעת שראוי לחול (ע' יו"ד שה לענין פדיון הבן. וברעק"א ורש"ש כאן).
 ואולם הרמב"ם (איסורי מזבח ספ"ב) מפרש שפדה בתוך הזמן ונהנה מכסף הפדיון לאחר שעבר זמן
 הבדיקה, וכיון שפדה בתוך הזמן יש להסתפק שמא לא נתפס הפדיון כלל, גם לאחר שעבר הזמן,
 וכשנהנה מהמעוץ לא מעל (וכע"ז מפרש רבנו גרשום, שהספק הוא האם הפדיון חל אם לאו).
 בספר זכר יצחק (ח"א נא, ב) חידש שלפי דעת הרמב"ם, אם בשעת הפדיה לא היה בעל-מום, אי אפשר לפדיון לחול לאחר
 זמן משום שאין בכחו לפדות בהמת הקדש והרי זה כדבר שלא בא לעולם, ואפילו לא נתעכלו המעות. וחילק בין פדיון הקדש
 לפדיון הבן, ע"ש.
 ועוד כתב, שבדוקא נקט הרמב"ם שנהנה מן המעות לאחר מכן, כי קודם גמר הבדיקה ודאי אינו חייב משום מעילה, כיון
 שמן הדין אינו חייב לחוש שהוא בעל מום קבוע כל שלא הובר הדבר, וכל שמצד הדין היה מותר לו ליהנות, אין הקדושה
 חלה על הדמים, גם אם לאמיתו של דבר היה כבר בעל-מום.
 וע"ע בהרחבה בשו"ת אבני נזר יו"ד תח; חזו"א כה, ח; קהלות יעקב טהרות סו; אור שמח איסורי מזבח ב, טז.

'מר סבר יש בריה באחת ומר סבר אין בריה באחת'. מפרש"י משמע שנחלקו במציאות, האם אנו
 מחזיקים שהבהמה נוצרה בכליה אחת, או מחזיקים שנוצרה בשתי כליות ואח"כ נחסרה אחת בסיבה
 מסיבות הגוף. ואם באמת נולדה באחת – אין זה מום, גם אם חסרון מבפנים שמיה חסרון.
 ויש לעיין לפי זה מדוע בעל שלש כליות פסול, והלא ודאי נולד כן מתחילת ברייתו.
 ונראה שזה שאמר 'יש בריה באחת' היינו שאין שתי כליות יסוד במבנה הגוף אלא שתיהן כעין כליה
 אחת גדולה, ולכן אם נבראת באחת אין זה שינוי מהותי אלא כשינוי מגדולה לקטנה, ואין זה 'מחוסר
 אבר' כיון שעיקר מבנה הגוף הוא גם באחת. אבל שלש כליות – ודאי שינוי הוא, והיתר הרי הוא כנטול
 בכל שעה ושעה, ודומה לנברא בשתיים ונחסרה אחת, שזה ודאי נקרא חסרון, שהרי לא נברא על תכונה
 זו.
 ולפי זה כשאמרו 'אין בריה באחת' אין הכוונה שודאי נולד בשתיים ואחר כך נחסרה אחת, אלא הכוונה
 שאם נולדה באחת נחשב הדבר כ'חסרון' וככל שאר מומים שאף שהם מן הבטן – בכלל 'מום' הם. ולפי
 זה מיושבת קושית רש"י ז"ל בשם מורו ז"ל 'הא דומיא דשלש קתנני' (חזו"א כה, ט).
 עוד מו"מ בסוגיא – ע' בשו"ת אבני נזר יו"ד נג.

(ע"ב) 'הצורם און הפר ואחר כך קיבל דמו – פסול, שנאמר ולקח מדם הפר – הפר שהיה כבר'.
 נראה שהדרש הוא מ'הפר' – משמע הפר כמות שהיה בשעת שחיטה, כלומר שיישאר בתמותו.
 ומצינו כע"ז לדרוש מ-ה' הידיעה על שלמותו של הדבר מעת שהיה ידוע לנו משכבר (ע' חולין יא (ועתוס'
 שם). 'העגלה הערופה' – כשהיא שלמה תיהוי. וכן בובחים ס. 'אצל המזבח' – בזמן שהוא שלם. ושם צג: 'וטבל במים, וטבל
 בדם' – שיהא שיעור טבילה מעיקרא. וכהנה רבות (ע"ע מנחות ט:) – ע' בספר 'הדקדוק כיסוד בהלכה' לרי"י ילין. מוסה"ק
 תשל"ג, עמ' עב ואילך).
א. לפי הסבר זה יתכן שלא נתרבה אלא לענין שלמות, אבל שאר פסולים, אם ארעו בין שחיטה לקבלה – אינם פוסלים.
 ואולם במנחת חינוך (רפח, ד) צידד שהוא הדין לשאר פסולים כגון שנעבד בין שחיטה לקבלה. לפי שאינו 'הפר שהיה כבר'
 בכשרותו. ולפי האמור אין הכרח לדבר.
ב. בגדר פסול זה – ע' בשו"ת אחיעזר (ח"ג לא, ה-ו) שהוכיח מסוגיתנו ומכ"מ שאין חסרון בין שחיטה לקבלה פוסל אלא
 באופן שאילו היה אותו חסרון לפני השחיטה, היה זה מום הפוסל.
ג. במנחת-חינוך (רפח, ב) כתב שנראה שאם זרק דמו – לא עבר על לאו דהקרבת בעל-מום, שלא נתרבה אלא לפסול, אבל
 לחייב משום 'בעל מום' אין לנו. וע"ע בגליון הש"ס לב"ק עו.

ומה נפלא הדבר שבכל החטאות נאמר תמים מלבד בפר העדה – לפי שבכולן כתוב ולקח מדם, חוץ מפר העדה שאין מוזכרת קבלת הדם אלא ההולכה בלבד, ואילו היה כתוב בו 'תמים' היה במשמע מאותו פר תמים המוזכר מקודם, וזה אינו, שהרי רק בשעת הקבלה צריך שיהא 'הפר' בתמימותו, ולא בשעת ההולכה (עפ"י משך חכמה ויקרא ד, ד"ה אמר; ד, יד ד"ה בפרשת).

נקט כדבר פשוט שבשעת הולכת הדם אין צריך שתהיה תמימה. וכן כתב בספר זכר יצחק (מו, א) בפשיטות על סמך הסוגיא בובחים. וצ"ב שלא העירו מדברי השיטמ"ק (שם כו) שכתב להפך, שהרי בכל מקום ההולכה בכלל הקבלה. ובזבח תודה (שם) נסתפק בדבר.

'תרגמא אבן שנה'. כלומר צריך להיות 'בן שנה' בשעת ההולכה והזריקה, אבל 'תמים' אין צריך אלא בשעת הקבלה. ואם תאמר, וכי סכינא חריפא מפסקת את הכתוב 'שה תמים זכר בן שנה... יהיה?' ויש לפרש שסברה היא לחלק ביניהם; הקבלה הרי היא עבודה בפר כולו [ולמדנו זאת מולקח מדם הפר – פר שהיה כבר], ולכן אם יש בו מום בשעת הקבלה – נפסלה הקבלה, אבל עבודות ההולכה והזריקה מתיחסות לדם בלבד ולא לפר, ולכך מום שנפל בפר אינו שייך לאותן עבודות. לא כן דין 'בן שנה', שייך הוא גם כן כלפי הדם כשם ששייך בבשר, ולכן הוא פוסלן (סברא זו נזכרת ב'זכר יצחק' ח"א מו, א).

'לימא כתנאי, ומעוך וכתות ונתוק וברות – כולן בביצים. דברי רבי יהודה. רבי אליעזר בן יעקב אומר... ר' יוסי אומר...' הרמב"ם (ביאת מקדש ז, ח) פסק כאן כר' יהודה. וכבר עמדו המפרשים הלא כלל בידנו ר' יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי (וכן נשאו ונתנו האם הכלל 'משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי' אמור גם ברייתות).

וכתב בכסף-משנה: לפי שמסתבר כאן טעמו של ר' יהודה, לכך פסק הרמב"ם כמותו. וכבר תמה בחזון איש (כה, יד) זו לשונו: 'ותימא, וכי כח בידנו לנטות מכללא דגמרא בסברא, אחר חתימת התלמוד, והכרעה בין תנאים ואמוראים לא נתנה אלא עד רבינא ורב אשי ובני ישיבתן, וכדאמרו ב"מ פ"ו א' רב אשי ורבינא סוף הוראה. אבל פסקו של הרמב"ם מוכרע מסוגיא דקדושין...'. ע"ש בהסבר שיטתו. וע"ע בהסבר דברי הרמב"ם: מנחת חינוך רפו, ט; משך חכמה אמור כב, כה; שו"ת אחיעזר ח"ב לד.

בגוף דברי החזו"א, שאין מקום להכריע הלכה כנגד הכללים עפ"י סברה – כן כתב בכמה מקומות בספרו (אה"ע עז, יב; חו"מ לקוטים כ לדף ח: יבמות קלד, ב; תמורה לב, ח). ואולם מצינו בדברי הקדמונים כמה פעמים שכתבו להכריע כנגד כללי הפסק מפני הסברה [וביחוד לחומרא]; –

כן כתבו מפרשי הרמב"ם בדעתו בכמה מקומות – ע' למשל ברדב"ז שמיטה ויובל א, כב ובמש"כ ב'לשונו הרמב"ם' יא, וכ"ה בכסף משנה תמידין ומוספים ח, יא ובלח"מ בכ"מ.

וערא"ש ברכות פ"ו ב (הרי"ף הכריע הלכה מסברא דנפשיה. וע"ש מעי"ט נ) ובריש ביצה (אות ד, וע"ש בק"ג) וריש יומא (ובק"ג אות ה) ובמו"ק פ"ג ב (פסק כל"ב דמסתבר טעמה, אעפ"י דלשמא קמא היא סתמא דגמרא) ובב"מ ח וע"ש בפ"ב סוף אות ה, וע"ש ב"ב פ"א (באור מחלוקת רי"ף ור"ח אם לפסוק כיחיד בגלל שמסתבר טעמו (ועש"ך קצט סק"ט)) וע"ש בפ"ט סוסי"מ;

ריטב"א ב"ב קד. (מסתבר לפסוק כר"ה כנגד רב נחמן בדיני, כי מורה פשט המשנה);

ר"ן כתובות מ (הביא מהרמב"ן להכריע בפלוגתא בירושלמי מכח סברות);

רשב"ם ב"ב סז. ד"ה ומר סבר; תוס' זבחים ע: ד"ה ואפילו (הבאת סמך מן המשנה במחלוקת אמוראים);

רבנו יונה ברכות כה (בדעת רה"ג שנקט לחומרא משום הסתברות הטעם. ועריטב"א מו"ק כ.); מהר"ם חלאוה פסחים מה: (בבאור דעת הרי"ף שהכריע כרב הונא שכן משמע מפשט המשנה – הגם שנחלקו שתי לשונות בדברי שמואל בפשט המשנה, וגם רב יוסף ואביי אינם סוברים כרב הונא);

מהרי"ק סוף שורש קט (פסקו כמה ראשונים כר"ש ולא כר"י הגם שהלכה כר"י בעלמא, מפני שלא מסתבר טעמו כאן); ב"י וב"ח א"ח רכד; מהר"ץ חיות גטין יט; מאור ישראל ר"ה יח: ד"ה אמר ר"ש). וכשם שמצינו בדברי אמוראים שפעמים הכריעו בסברה במחלוקת תנאים כיחיד כנגד הרבים (ע' למשל בחולין לא: 'אמר רבא בהא זכנהו ר' נתן לרבנן' וברש"י; לעיל לו. ושבת ס: וביצה יא: תוס' יבמות קא: ד"ה הואיל; ב"מ יב. ד"ה ואמר, ועוד. וע' יומא נב: ובתוס' שם נג. ד"ה שלא; תוס' יבמות קא: ד"ה הואיל; נמו"י שם מב; תורא"ש סוטה ב: ספר המאור ומלחמות ה' ב"ק צו: זכר יצחק יד, עמ' רצב. (וע' להלן מב: שתהה רבי יוחנן על הוראת רבי אלעאי: 'מאן שביק תרי ועביד כחד'). וע"ע במצוין ביוס"ד קדושין נד: וב"ב קנד:). והטעם – שלא נאמרו הכללות אלא על הרוב (כלשון הריטב"א עירובין צח סע"ב לענין הלכה כר"מ בגזירותיו, וכמו שכתב הרשב"א בתשובה תרפח).

'אמר ר' אלעזר: נפגם ולא ניטל'. ואם תאמר, אם כן מדוע נפגם הוי מום והלא יכול ליטול כולו ויחזור ויבריא? –

ויש להוכיח מכאן שאעפ"י שיש למום רפואה על ידי האדם – הרי זה מום קבוע, כיון שלולא התערבות האדם לא יתרפא לעולם. אך יש לדחות ולומר שמא כשנפגם תחילה לא יעלה ארוכה גם אם יינטל (עפ"י תוס' לעיל לה: [וע"ע בענין זה במצוין לעיל לז]. ונפקא מינה בין שני התירוצים – כשנפגם ואחר כך ניטל, האם שוחטים).

'תנא אצבע שאמרו – אחד מארבעה בטפח של כל האדם, למאי הלכתא? אמר רבה: לענין תכלת... רב הונא בריה דרב יהושע אמר: לשתי אמות...' משמע קצת שדוקא בהלכות מסוימות אמרו שה'אצבע' היא אחד מארבעה טפח, ולא בשאר מקומות. ואולם הרמב"ם כתב שבכל מקום סתם 'אצבע' היא אגודל, שהיא רביע טפח (ע' בהלכות נשיאת כפים טו, ד; ס"ת ט, א; שבת יז, לו). וצריך לפרש שהגמרא מתיחס למשמעות לשון הברייתא 'אצבע שאמרו' – משמע שמדובר כאן אודות הלכה מסוימת, ולזה שאל 'למאי הלכתא', אבל הוא הדין לשאר מקומות (עפ"י הנצי"ב – במכתב לבנו, מובא במרומי שדה; ובשו"ת משיב דבר ח"א כד).

ויש מהאחרונים שכתב שלא בכל ששיעור ב'אצבע' הכוונה לאגודל, ודייק זאת מדברי הגמרא כאן (עפ"י ב"ח יו"ד רפג. אבל אין כן דעת הב"י שם. וע"ע במובא ביוסף דעת מנחות ל.).

דף מ

'שעל קרן מזרחית צפונית היתה יתירה על של משה חצי אצבע ושעל קרן מזרחית דרומית היתה יתרה עליה חצי אצבע... חדא דכספא ודהבא וחדא דבניינא. וסימנך: 'מצפון זהב יאתה' – זו שמודדים בה זהב היתה בצד צפון.

נראה טעם ליתור חצי אצבע, על פי מה שכתבו הראשונים (ע' במאירי עירובין ג: ב"י יו"ד רא בשם הרשב"א) שהאמה השוחקת עודפת על העצבת חצי אצבע [כ-2 אחוז], והרי אמרו (בעירובין שם) שיש למדוד באמה שוחקת לחומרא, נמצא שכל המדידות היו נעשות בעצבת שהיא האמה המדויקת בצמצום (כן כתב בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קו – דלא כהמנ"ח צה), אבל לאומנים יש למדוד לחומרא בשוחקת. ולשאר דברי שאינם יקרים, הכפילו שיעור זה לקודש.